
's-Hertogenbosch 2030

Gastvrije stad - ondernemend verbonden door data en voeding

VNO-NCW 's-Hertogenbosch

Juni 2020

Voorwoord

's-Hertogenbosch is de stad van de menselijke maat. De stad van gezelligheid, van het fijne wonen en de prachtige binnenstad. 's-Hertogenbosch is ook de stad van betrokken (mkb-)ondernemers, van netwerken en van bedrijventerreinen.

VNO-NCW 's-Hertogenbosch organiseert de stem van de bedrijven uit de stad door het samenwerken met alle bedrijventerreinen en de gemeente en combineert dit met de belangenbehartiging voor haar eigen leden.

Uitdaging

Ondernemend 's-Hertogenbosch heeft de uitdaging opgepakt die door burgemeester Mikkers tijdens zijn nieuwjaarstoespraak van 2019 werd neergelegd. Wat is de visie op onze prachtige stad als we denken aan het jaar 2030? Wat moeten we in 2030 gerealiseerd hebben? Wat is de stip op de horizon? Waar verdienen we dan ons geld mee? Welke ontwikkelingen zien we komen en wat gaan we daarmee doen? Kortom, draag bij aan de visie op 's-Hertogenbosch in 2030.

Wij hebben deze uitdaging opgepakt vanuit het oogpunt van ondernemers, met daarbij oog voor brede maatschappelijke ontwikkelingen. We zijn op zoek gegaan naar wat ondernemers vinden van onze stad en waar zij mogelijkheden en ontwikkelingen (willen) zien. Dit alles onder professionele begeleiding en onderbouwd op basis van cijfers en onderzoek.

Voor u ligt de Ondernemersvisie 's-Hertogenbosch 2030. Geen uitgewerkt plan, geen acties op de korte termijn, maar een kompas op weg naar 2030. Als betrokken ondernemers willen wij een bijdrage leveren om deze visie te realiseren.

De visie is tot stand gekomen net voordat de corona-crisis uitbrak. De vraag is in hoeverre de crisis van invloed zal zijn op de belangrijkste opgaven die in de visie voor de Bossche economie zijn vastgesteld. Op het moment van verschijnen van de visie is dat nog lastig in te schatten. De komende tijd zal (geleidelijk aan) duidelijk worden hoe hard en langdurig de crisis de Bossche economie gaat raken en welke gevolgen dit heeft voor de ambities die we in deze visie voor de Bossche economie richting 2030 hebben vastgesteld.

De visie is gebaseerd op het sterke economische fundament waarop onze stad al lange tijd drijft. Wij hebben er vertrouwen in dat dat fundament en het sterke ondernemerschap dat 's-Hertogenbosch rijk is, juist nu zijn veerkracht kan tonen en ons door deze crisis heen kan helpen.

Als Bosch' bedrijfsleven willen we ons inzetten om samen met de gemeente en andere partners de ambities te realiseren. Dit visiedocument is wat ons betreft de start daarvan en een uitnodiging om samen verder te bouwen aan een economisch (veer)krachtig 's-Hertogenbosch. Wij verwelkomen uw inbreng en enthousiasme dan ook graag!

De gastvrije stad – ondernemend verbonden door data en voeding, is wat ons betreft de basis voor een perspectiefrijk 's-Hertogenbosch.

Marc Hoedemakers
Voorzitter VNO-NCW 's-Hertogenbosch

Rob Gielens
Voorzitter werkgroep RO-EZ

Inhoud

	Voorwoord	2
1.	Gastvrije stad - ondernemend verbonden door data en voeding	4
1.1	Economische visie op 's-Hertogenbosch 2030	4
1.2	Belangrijke opgaven	5
2.	Verbeelding van 's-Hertogenbosch in 2030	9
3.	Basiskwaliteiten als fundament	15
4.	Economische positie en vooruitzichten	18
4.1	's-Hertogenbosch anno 2020	18
4.2	Relevante trends en ontwikkelingen	25
	Colofon	27

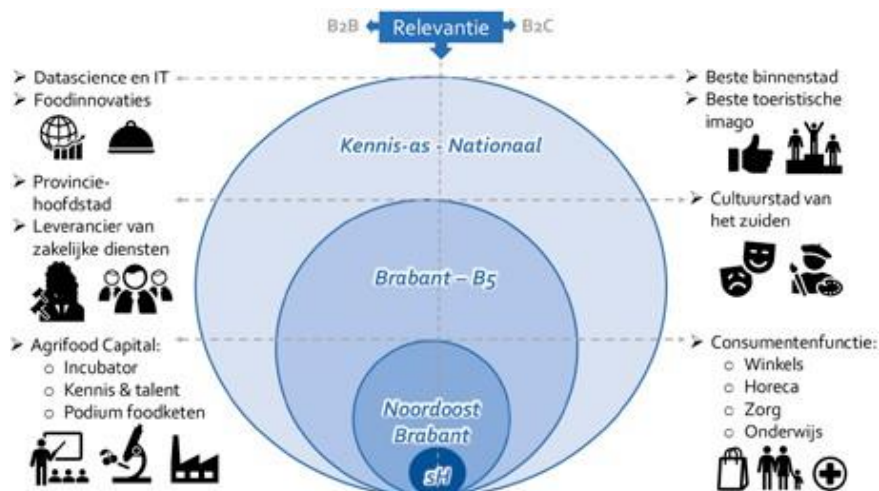
1. Gastvrije stad - ondernemend verbonden door data en voeding

1.1 Economische visie op 's-Hertogenbosch 2030

In 2030 is 's-Hertogenbosch uitgegroeid tot een toonaangevende stad op het gebied van datagedreven ondernemerschap en voedingsinnovaties. Dit is bereikt door uit te gaan van haar sociaaleconomische fundamente en dat te koesteren: 's-Hertogenbosch als de stad van de menselijke maat. Een fundament dat zorgt voor een grote trots op de stad onder Bosschenaren én voor een positief imago als stad om te bezoeken en te wonen. Een fundament dat ook naadloos aansluit bij het karakter van het Bossche mkb: dienstverlenend, gastvrij en zowel mentaal als zakelijk sterk verbonden met de stad. De economische thema's voeding en data hebben de verbondenheid verder inhoud gegeven. Met lokale overheden, onderwijsinstellingen en het Bossche en regionale bedrijfsleven heeft zich rond deze thema's een compleet ecosysteem ontwikkeld op het gebied van kennis, innovatie en ondernemerschap.

Dit alles is mogelijk gemaakt door een ondernemende en op ondernemers gerichte gemeentelijke overheid en een betrokken ondernemerspopulatie, die als overtuigde ambassadeurs de Bossche economische thema's bewaken en naar buiten uitdragen. Het uitgedragen verhaal gaat over de duidelijke en onderscheidende rol die de Bossche economie op verschillende geografische niveaus speelt: enerzijds als consumentenstad voor bewoners en bezoekers, anderzijds als zakenstad waarbij 's-Hertogenbosch in regionaal verband een belangrijke rol speelt als zakelijke dienstverlener en op het terrein van voeding en data van nationale betekenis is. Beide werelden vinden elkaar onder andere in de showcase die 's-Hertogenbosch is geworden voor de lokale en regionale voedingssector. Op deze en andere terreinen liggen volop kansen voor nauwere samenwerking tussen Bossche ondernemers en de omliggende regio.

Economische positionering van 's-Hertogenbosch

1.2 Belangrijke opgaven

Hoofdpogave

De economie van 's-Hertogenbosch sterk positioneren en scherp profileren op het gebied van voedingsinnovaties en datagedreven ondernemerschap. 's-Hertogenbosch groeit richting 2030 op deze terreinen uit tot toonaangevende stedelijke economie in ons land.

Onder deze hoofdpogave liggen een aantal gerichtere opgaven:

1. Realiseren van een volwaardig ecosysteem rond de economische domeinen voeding en data

Om dat te bereiken is het van belang dat de gemeente 's-Hertogenbosch, partnergemeenten, kennisinstellingen en het Bossche en regionale bedrijven een compleet ecosysteem ontwikkelen op het gebied van kennis, innovatie en ondernemerschap gespecialiseerd in voedingsinnovaties en datatoepassingen. Het ecosysteem bestaat onder andere uit de volgende te realiseren onderdelen:

- Innovatieprogramma's met voedingsinstituten uit andere voedingsregio's, door inbreng van specifieke datagedreven kennis op het gebied van voedingstrends en voedingsproductie.
- Samenwerkende bedrijvigheid in data en voedingsproducten: marketing en productontwikkeling op basis van datagedreven inzichten in (snel) veranderende voedingspatronen en -wensen.
- Samenwerkende bedrijvigheid in data en voedingsproductie: productieprocesinnovaties op basis van data-analyses en ontwikkeling van hoogwaardige voedingsverwerkingsapparaten.
- Foodmakersdistrict: nieuwe broedplaats en doorgroei(productie)milieus zoals voedingslabs, voor innovatieve bedrijven in de voedingsketen, alsmede middelgrote locaties voor testing en prototyping in voedingsinnovaties, productietechnologie en voedseldistributie.
- Faciliteiten voor de b2b showcasefunctie: (inter)nationale evenementen op het gebied van datascience en voedingsinnovatie.
- Faciliteiten voor de b2c showcasefunctie: introductie van nieuwe voedingsconcepten in de horeca en retail in de binnenstad en een foodhall of experience center ter promotie van 's-Hertogenbosch als hoofdstad van culinaire innovaties.

2. Voeren van een ambitieus en consistent economisch beleid, waarbij een langdurige focus ligt op de bedrijvigheid die zich bezighoudt met voeding en de digitale economie

Het voorgaande vergt een ondernemende gemeentelijke overheid, die een sterke regierol vervult en betrokken ondernemers, die als overtuigde ambassadeurs de Bossche economische thema's naar buiten uitdragen, doordat ze er zelf kansen in zien of indirect van profiteren. Het uitgedragen verhaal gaat over de duidelijke en onderscheidende rol die de Bossche economie op verschillende geografische niveaus speelt. Enerzijds onverminderd als sterke verzorgende en consumentenstad (voor bewoners en bezoekers). Anderzijds als zakenstad, die regionaal een belangrijke rol speelt als zakelijke dienstverlener en op het terrein van voeding en data van nationale betekenis is.

Dit betekent onder andere:

- Een (regionaal/provinciaal gesteunde) internationale acquisitie van innovatieve voedings- en databedrijven door een speciaal team van marketeers en acquisiteurs.
- Focus in het beleid voor bedrijfshuisvesting en gronduitgifte op middelgrote tot grote bedrijven in de digitale en de voedingssector.

3. Verder professionaliseren van het mkb in digitalisering, collectief personeelsbeleid en marketing

's-Hertogenbosch is een mkb-stad pur sang. De komst van toonaangevende, grotere bedrijven en kennisinstellingen kan noodzaak zijn om de ambitie van de stad op het gebied voedingsinnovaties en datatoepassingen te realiseren. Tegelijkertijd moet de economische ontwikkeling toch vooral van het zittende Bossche mkb komen. Professionalisering op het gebied van onder andere talentontwikkeling en -werving, innovatie en marketing en digitalisering is daarbij van groot belang. Om het mkb te laten floreren en zo breed mogelijk te laten meeliften op de ingeslagen koers van de stad zal de toegankelijkheid van onderwijs, onderzoek en ontwikkeling voor mkb-ondernemers moeten worden verbeterd. Maar ook is er een op mkb-ondernemers gericht aanbod van coaching en advisering nodig. Benodigde faciliteiten ter ondersteuning van Bossche mkb-ondernemers zijn:

- Mkb IT & Datalab: voor opleiding, coaching en advisering op het gebied van praktische datatoepassingen in de bedrijfsvoering.
- Mkb Talent Desk: voor ondersteuning bij (samenwerking in) personeelsbeleid, matchmaker tussen bedrijven voor gezamenlijke promotie gericht op werving van en stedelijke carrièremogelijkheden voor talent.
- Mkb Ecosystems: verschaft mkb-bedrijven (via coaching en netwerkevents) toegang tot (faciliteiten van) onderwijsinstellingen, innovatieve startups en overheidsprogramma's.

4. Voeren van een actief woonbeleid gericht op het behoud en aantrekken van jong talent

Het is van belang dat bedrijven en gemeente samen werken aan het promoten van 's-Hertogenbosch als aantrekkelijke woon- en werkstad voor jong talent. Dat heeft alleen zin als er tevens fors wordt geïnvesteerd in een voor jong talent (financieel) bereikbaar en aantrekkelijk woon- en verblijfsklimaat. Hiervoor is het volgende nodig:

- Kleine, betaalbare units realiseren voor de doelgroepen studenten, starters op de arbeidsmarkt en jonge ondernemers, onder andere op herontwikkelingslocaties en langs de randen van de stad en rond de incubators.
- Het vrijetijdsaanbod voor jongeren en studenten uitbreiden, onder andere in een nieuwe culturele programmering op locaties die worden herontwikkeld naar stedelijke woon-werkmilieus.

5. Ondersteunen van de retail- en horecasector bij het (met inzet van digitale technieken) vergroten van inzichten rond voedingsvoorkeuren en voedingsbeleving

De Bossche horeca en retail maken het mogelijk smoel te geven aan de agrifoodsector die Noord-oost-Brabant verbindt. 's-Hertogenbosch kan zich hiermee ontwikkelen tot de bakermat van culinaire innovaties: Bourgondisch genieten van verantwoord en gezond eten en drinken. Om de relevantie van het thema voeding voor het Bossche mkb te vergroten, is het volgende van belang:

- De retail- en horecasector ondersteunen bij hun rol als showcase voor voedingsinnovaties, via voorlichting, kennisontwikkeling en samenwerkingsprojecten met voedingsproducenten.
- Het domein van de Bossche voedingseconomie via nieuwe samenwerkingsprogramma's en businesscases gaandeweg uitbreiden richting nieuwe combinaties, zoals voeding en gezondheid, voeding en bereiding (kook-/keukensector), voeding en logistiek (conservatie, reststromen).

6. Realisatie van HOV-knooppunten en investeren in slimme mobiliteitsvormen

Om de beoogde stedelijke milieus adequaat multimodaal te ontsluiten en het autogebruik in de stad en regio te beperken, zijn in elk geval de volgende investeringen en maatregelen nodig:

- Realisatie van een of meerdere knooppunten van hoogwaardig openbaar vervoer (HOV) van fietsverbindingen, P&R-voorzieningen, busverbindingen en indien haalbaar een lightrailstation.
- Introductie van flexibeler vormen van openbaar vervoer: kleinere (elektrische) bussen en wisselender routes/flexibeler haltesysteem, digitaal aangestuurd op basis van vervoersdata.
- Aanleg van fietssnelwegen vanuit de omliggende gemeenten naar de stad en de Bossche kernen en bedrijventerreinen naar het centrum.
- Uitbreiding van het 'vraaggestuurd' systeem van elektrische deelauto's en -fietsen/-steps.
- Invoering van diverse vormen van traffic management gebaseerd op datakennis en het gebruik van digitale regulatiesystemen.

7. De basis op orde: herprofilen en verduurzamen van bedrijfslocaties

Een deel van de Bossche bedrijventerreinen is fysiek en economisch verouderd. De noodzakelijke modernisering van terreinen biedt direct de gelegenheid ze te herprofilen. Op die manier krijgen ze een eenduidiger functie - passend bij de eisen die de bedrijven (in groeiende sectoren) stellen - en kan de organisatiegraad worden versterkt. Belangrijke aandachtspunten zijn:

- Verbeteren van de bereikbaarheid van terreinen, via de realisatie van veilige fiets(snelweg) verbindingen en uitbreiding van overbindingen tussen de stad en de omliggende kernen en regio.
- Reductie van de mobiliteitsdruk door waar mogelijk stadsgebonden bedrijven dichterbij de stad te accommoderen en (boven)regionaal georiënteerde bedrijven meer aan de stadsranden.
- Verduurzamen van het bedrijfsvastgoed (energietransitie en energiebesparing) met een verhoogde ambitie ten opzichte van Energietransitieprogramma 2016-2020.
- Nader uitwerken van een bedrijfslocatiebeleid waarin de opgave voor herprofilering van afzonderlijke bedrijventerreinen en kantoorlocaties is vastgesteld.

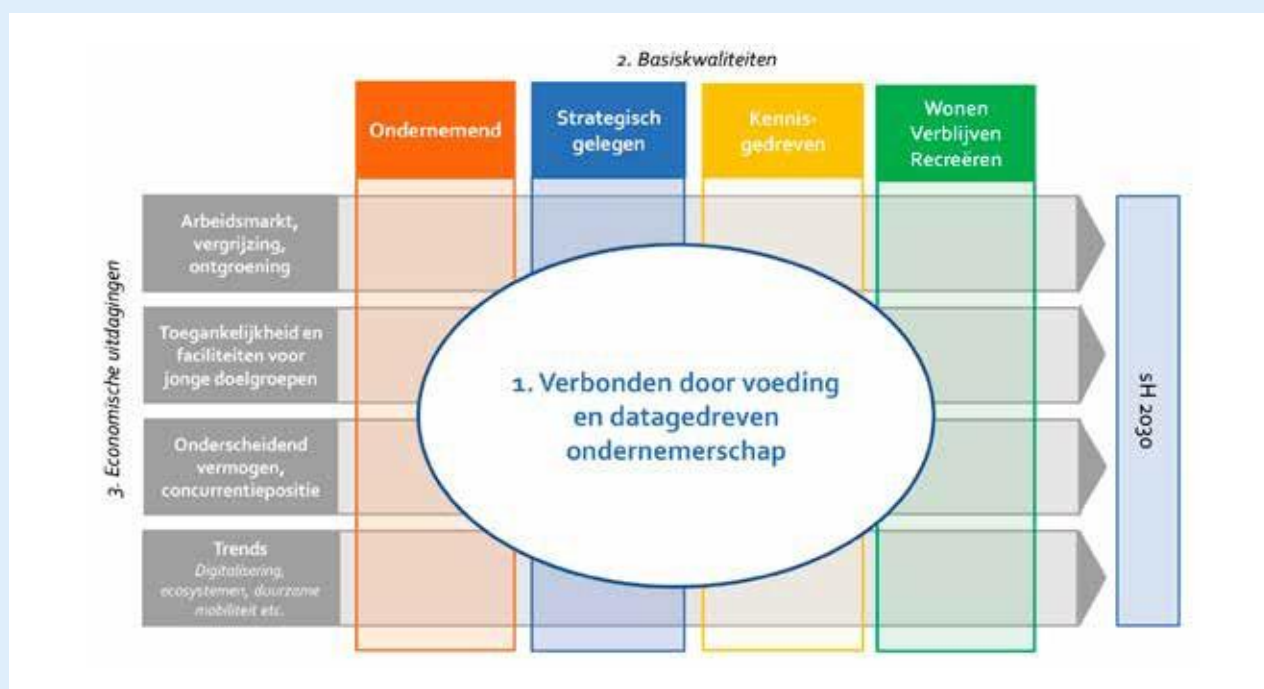
Tot slot

Het Bossche bedrijfsleven koestert het sociaaleconomische fundament van 's-Hertogenbosch: de stad van de menselijke maat. Dat fundament zorgt voor een grote trots onder Bosschenaren op 's-Hertogenbosch als woonstad én voor een positief imago als bezoekersstad. En het sluit naadloos aan bij het karakter van het Bossche mkb: dienstverlenend, gastvrij en zowel mentaal als zakelijk sterk verbonden met de stad. Die verbondenheid is geen vanzelfsprekendheid, maar vergt voortdurende aandacht voor het bedrijfsleven en nieuw ondernemerschap. Gevoed door lef en een stevige economische ambitie, die worden vertaald naar investeringen in het vestigingsklimaat.

Het is van belang de stad een duidelijker economisch gezicht te geven. Hiervoor zal 's-Hertogenbosch zichzelf niet alleen moeten beschouwen en neerzetten als fijne stad om te bezoeken en te leven, maar ook als een unieke plek voor ondernemerschap en om zaken te doen. 's-Hertogenbosch heeft een natuurlijke aantrekkingskracht en beschikt over de juiste papieren om zich ook in zakelijk opzicht in de toekomst sterker en onderscheidend te profileren.

Totstandkoming, doel en reikwijdte van de visie

Deze visie is tot stand gekomen in samenspraak met het Bossche bedrijfsleven. Een brede vertegenwoordiging van ondernemers is betrokken bij alle stappen (gesprekken, groepsessies en online peilingen) in het proces en de inhoudelijke keuzes die voor koers van de visie zijn gemaakt. Dit proces heeft inzichtelijk gemaakt wat het fundament is onder de Bossche economie (hoofdstuk 3), hoe de economie er anno 2020 voor staat (paragraaf 4.1) en welke ontwikkelingen en uitdagingen de stad van invloed zijn op de visie (paragraaf 4.2). Vanuit deze uitgangssituatie is samen met het bedrijfsleven de beoogde ontwikkelingsrichting van de stad bepaald (hoofdstuk 1). Een richting die een logische afgeleide van de Bossche basiskwaliteiten en een belangrijk antwoord op de grootste economische uitdagingen vormt. Onderstaande figuur toont op hoofdlijnen de ingrediënten (voor de totstandkoming) van de visie.

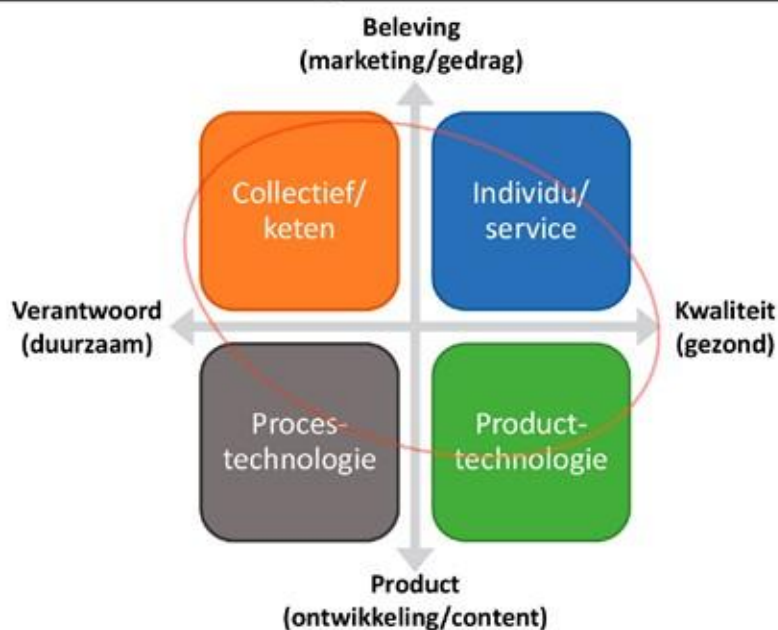
Om de beoogde ontwikkelingsrichting van de stad te realiseren is een zevental opgaven geformuleerd. In de visie zijn de opgaven verbeeld (hoofdstuk 2), waarmee een indruk wordt gegeven van de wijze waarop de opgaven kunnen worden aangevlogen en wat dit voor de stad kan betekenen. Deze verbeelding kan worden gezien als inspiratie en als opstap naar een concreet actieprogramma (plan van aanpak en concrete projecten) om invulling te geven aan de geformuleerde opgaven. Daarbij zijn tevens suggesties gedaan voor de ambities die de stad zich hierin zou kunnen stellen. Het betreft hier grotendeels een oproep vanuit het Bossche bedrijfsleven richting de (gemeentelijke) overheid. Maar ook het Bossche bedrijfsleven zelf zal vanuit haar eigen specifieke situatie (sectoren, locaties, doelgroepen) een vertaling maken van deze visie naar mogelijke economische aanknopingspunten voor de toekomst. Kortom, deze visie vraagt om een actieprogramma dat het Bossche bedrijfsleven graag met de gemeente en andere stakeholders overeenkomt.

2. Verbeelding van 's-Hertogenbosch in 2030

Podium voor de regionale voedingssector

De Bossche detailhandel en horeca vormen het uithangbord van de regionale voedingssector. Zij hebben een kennisvoorsprong opgebouwd op het gebied van voedingstrends en consumentenvoorkeuren, wat kan worden gevonden op het snijvlak van gastronomie, verantwoord voedsel en productontwikkeling. 's-Hertogenbosch ontwikkelt zich zo tot een toonaangevende stad op het gebied van culinaire innovaties: Bourgondisch genieten van verantwoord en gezond eten en drinken. De kennisvoorsprong heeft het bedrijfsleven te danken aan diens brede en structurele inzet van consumentendata. Dit is mogelijk geworden door een langjarig samenwerkingsprogramma met databedrijven in het sterk uitgebreide Mkb Datalab, vooraanstaande kennispartners op het gebied van voedingsinnovaties en -marketing en een aantal kleinere en grotere regionale spelers in de voedingsindustrie en -handel.

Domein van Bossche voedingsinnovaties

De Bossche horeca en retail fungeren binnen dit verband als proeftuin voor innovaties op het gebied van gastronomisch verantwoord eten, wat hen in staat stelt sneller nieuwe horecaconcepten en nieuwe verdienmodellen te realiseren. De stad maakt van verantwoord eten een beleving en geeft hiermee smoel aan de agrifoodsector die Noordoost-Brabant verbindt. De stad trekt hierdoor nieuwe doelgroepen aan en staat bekend om zijn verrassende gastronomische aanbod. Dit is deels te vinden in het zo bekende cultuurhistorische decor van de binnenstad, deels in nieuwe ontmoetingsplekken die zijn gerealiseerd in het Spoorzonegebied.

De vele unieke Bossche proeftuinresultaten stellen de regionale voedingsindustrie en -handel in staat voedingsinnovaties versneld uit te rollen naar hun (inter-)nationale afzetmarkt.

De concurrentiekracht van de regionale voedingssector krijgt tevens een impuls door samenwerkingsprojecten met de Bossche datasector gericht op (proces)innovaties in de voedingsproductieketen. De (verdere) digitalisering van het productie- en logistieke proces leidt tot kortere wachttijden in de keten, minder productiefouten, minder verspilling en (daardoor) lagere kosten. De keteninnovaties komen voort uit de nauwe samenwerking tussen kennisinstellingen, innovatieve IT- en voedingsondernemers die zijn gevestigd in incubator Jamfabriek en voedingsbedrijven uit de regio. Hierbij wordt ook gebruik gemaakt van kennis op het gebied van voedingstechnologie uit de omliggende foodregio's en voedingslogistiek en IT uit de regio Venlo.

Mkb-stad: excellente faciliteiten en ondersteuning

In 2030 is 's-Hertogenbosch (nog altijd) de beste mkb-stad van Nederland.¹ Dit zien we vooral terug in de kwaliteit van het ondernemerschap en het Bossche vestigingsklimaat. Bossche mkb-ondernemers investeren veel in (gezamenlijke) marketing, in digitalisering en in collectief personeelsbeleid gericht op samenwerking ten behoeve van het werven en behouden van talent. Hierdoor behoort het Bossche mkb tot de meest IT- en datagedreven ondernemerspopulaties in ons land en kan het de concurrentie om talent beter aan met het bedrijfsleven in de omliggende stedelijke regio's, waaronder Eindhoven, Nijmegen, Tilburg en Utrecht.

Ambitie: Bossche mkb qua investeringsgraad in IT en data en medewerkerswaardering in top Nederlandse steden

Dit succes is deels het gevolg van de ondernemende sfeer die in de stad heerst en die ondernemers motiveert zich te professionaliseren. Het Platform Driven by Data heeft hierin een grote rol gespeeld. Mede dankzij het Platform is de professionele ondersteuning die ondernemers hiervoor vanuit de stad en partners in de regio krijgen aangeboden krijgen, enorm uitgebreid. Deze ondersteuning wordt onder andere geboden door:

- **Mkb IT & Datalab:** ondersteunt bij digitalisering van bedrijfsprocessen en het vergroten van marktkennis op basis van data-analyse. Door voortdurende voorlichting, een groeiend aantal inspirerende casussen met mkb-bedrijven en een betere inbedding van het Datalab, is het gebruik van het Datalab sterk toegenomen, ook door ondernemers uit de regio rond 's-Hertogenbosch. Ook de verbreding naar IT-ondersteuning heeft een positieve bijdrage geleverd aan het vergroten van de relevantie van het MKB Datalab voor ondernemers. Inmiddels wordt het IT & Datalab financieel en personeel mede ondersteund door enkele grotere IT-bedrijven en wordt de financiering geheel door de gebruikers gedragen.
- **Mkb Talent Desk:** adviseert over het werven en behouden van talent. Deze ondersteuning wordt (op initiatief van de gemeente en VNO-NCW 's-Hertogenbosch) aangeboden door een collectief van HR-adviseurs van grotere Bossche bedrijven en instellingen, en studenten en docenten van de HRM-opleiding van Avans. De ondersteuning richt zich ook specifiek op een sterkere organisatiegraad en samenwerking van het mkb op het terrein van talentenwerving en -behoud.
- **Mkb Ecosystems:** adviseert bedrijven over en bemiddelt bij samenwerking met kennisinstellingen (inzet stagiairs, gebruik laboratoriumfaciliteiten, etc.), doet aan matchmaking tussen mkb-bedrijven en startups en snelle groeiers in duurzame mobiliteit, huisvesting en bedrijfsvoering, en adviseert over en begeleidt bedrijven bij hun transitie naar een nieuw business model op het gebied van marketing, regelgeving en toegang tot financiering (waaronder durfkapitaal).

¹In de Bureau Louter-ranglijst 'Sterkste MKB-gemeenten' staat 's-Hertogenbosch nu al in de top 3 van de 100.000+ gemeenten en op nummer 28 van alle 355 gemeenten in ons land.

Aanvankelijk dreef het Datalab sterk op de inzet van JADS en de ondersteuning door VNO-NCW Brabant Zeeland, Rabobank, gemeente 's-Hertogenbosch/BIM, Provincie Noord-Brabant en het Ministerie van Economische Zaken. Het Bossche mkb was nog zoekende naar de meerwaarde van het Datalab en de manier waarop men van diens diensten gebruik kon maken en deze kon implementeren. Door voortdurende voorlichting, een groeiend aantal inspirerende casussen met mkb-bedrijven en een betere inbedding van het Datalab in bredere ondernemers-programma's, is het gebruik van het Datalab sterk toegenomen, ook door ondernemers uit de regio rond 's-Hertogenbosch.

De bredere ondernemersprogramma's gaan over het gebruik van consumentendata voor marketing en klantbediening (gericht op binnenstadondernemers), over mobiliteitsgedrag van personeel (gericht op bedrijven op kantoorlocaties en bedrijventerreinen) en over personeelswerving en -marketing (mkb-brede focus, vanwege de grote personeelsopgaven). Verder heeft de verbreding naar IT-ondersteuning een positieve bijdrage geleverd aan het vergroten van de relevantie van het MKB Datalab voor ondernemers. Voor een (beter) gebruik van data, bleek meer gebruikservaring van mkb'ers met en meer investeringen in IT-faciliteiten een belangrijke randvoorwaarde.

Gerichte vestigingsprofielen voor digitale en voedingsbedrijven

Het economisch profiel als brede mkb- en dienstenstad, waar 's-Hertogenbosch om bekend staat, wordt versterkt door een gericht beleid op het gebied van bedrijvenacquisitie en -huisvesting. Terwijl grotere industriële, logistieke en groothandelsbedrijven (die meerdere hectaren aan ruimte nodig hebben) in de omliggende regio worden opgevangen, wordt in de stad ruimte geboden aan ruimte-intensieve kleinere en middelgrote bedrijven. De stad gaat zorgvuldig om met haar schaarse grond en biedt huisvesting aan bedrijven die aansluiten bij het economisch profiel van de stad (dienstverlening en mkb) en in het bijzonder de strategische speerpunten IT & data en de voedingssector.

Door een gerichte bestemming en herontwikkeling van bedrijfsruimte en focus in de bedrijvenacquisitie, vestigen zich in de stad innovatieve producenten en productontwikkelaars op het gebied van verantwoorde voeding: vleesvervangers, smaakontwikkelaars, verantwoorde en gezonde gemaksvoeding, etc. Vanwege de schaarse ruimte in de stad, worden grootschaliger vestigers die actief zijn in de agrarische en voedingsprocesindustrie, opgevangen elders in Noordoost-Brabant.

Daarnaast vinden voedingsinnovaties (ontwikkeling en testing) plaats in de incubators en de op voeding geprofileerde Jamfabriek en kleinschalige proefproductie ('prototyping') in het in ontwikkeling zijnde 'Foodmakersdistrict' op De Rietvelden. Daar worden zowel productinnovaties als nieuwe procestechnologieën (bewerking, bereiding en verpakking) doorontwikkeld en getest. De nieuwe grootschaliger bedrijven in de voedingsketen zijn te vinden op de bedrijventerreinen en in de A2-zone.

Op deze wijze vult 's-Hertogenbosch de ontbrekende schakels (kennis, innovatie, testing, proef- en maatwerkproductie) in de regionale voedingsproductieketen in en speelt de stad een cruciale rol in het realiseren van nieuwe waardeketens in de regionale voedingssector.

Ambitie: 's-Hertogenbosch in de top van Nederlandse steden op het gebied van voedingsinnovaties

's-Hertogenbosch handhaaft zich in de top van Nederlandse steden met meeste IT-bedrijvigheid en neemt daarbinnen een onderscheidende positie in. Waar Breda en Hilversum zich richten op de (multi)mediasector, Eindhoven op hightechindustrie (m.n. medtech) en Tilburg en Venlo op logistiek, is 's-Hertogenbosch de belangrijkste vestigingsplaats voor IT- en in het bijzonder ook databedrijven in de voedingssector. (Inter)nationale bedrijven in de digitale sector, die zich in deze sector specialiseren en op zoek zijn naar een vestigingsplaats, vinden hier een toegesneden en volwaardig ecosysteem dat wordt gevormd door:

- JADS, Avans, HAS en Koning Willem I College als kennispartners, opleiders en leveranciers van stagiairs, met een samenhangend programma op het snijvlak van digitale economie en voeding.
- De aanwezigheid van voldoende (hoogopgeleid) talent dat binnen bereikbare afstand van de stad woont en door gerichte woningbouw en talentbindingsactiviteiten in toenemende mate in de stad en buurgemeenten woont.
- Een omvangrijke bedrijvenpopulatie in de IT en datasector die beide voorgaande vestigingskwaliteiten mede 'dragen' en via zich ontwikkelende netwerken kansen bieden voor lokale b2b-samenwerking.
- Mkb Datalab, Talent Desk en Ecosystems als ondersteuners van ambitieuze ondernemers in de IT- en datasector.
- Diverse vestigingslocaties: JADS voor startups in de datasector, het gerealiseerde Grasso, zijnde een van de grootste incubators voor ICT-bedrijvigheid in Nederland, binnenstedelijke locaties voor kleinschaliger (creatieve) bedrijven en de A2-zone voor grote bedrijven. Het succes van het uit zijn jasje groeiende Grasso maakt mogelijk de weg vrij voor de realisatie van een 'Grasso II'.
- Een aantal jaarlijks terugkeren (inter)nationale bedrijfsevenementen in de Brabanthallen op het gebied van datascience en voedingsinnovatie.

Ambitie: 's-Hertogenbosch is de belangrijkste vestigingsplaats voor IT- bedrijven in Nederland en in het bijzonder voor databedrijven in de voedingssector

Verjonging van de Bossche economie

Het professioneel opererende mkb maakt van 's-Hertogenbosch een interessante stad voor talent om te gaan werken en carrière te maken. Mede gesteund door de Mkb Talent Desk zijn mkb'ers beter in staat en durven ze eerder met elkaar samen te werken op het gebied van opleiding en ontwikkeling, het promoten van 's-Hertogenbosch als carrièrestad voor jong talent en het organiseren van 'collectieve' carrièreperspectieven, waarbij talent dat een carrièrestap wil zetten, makkelijk aan elkaar wordt 'doorgegeven'. Deze tendens is gestart in de IT- en datasector en verspreidt zich geleidelijk aan naar andere sectoren. Zo weet de stad meer starters op de arbeidsmarkt aan zich te binden: er vertrekken minder jongeren en afgestudeerden en de toestroom van jong talent groeit eveneens.

Behalve het aantrekkelijker geworden mkb als werkgever, is het imago van 's-Hertogenbosch als carrièrestad ook sterk verbeterd door forse investeringen in het verblijfs- en woonklimaat voor jongeren en in (betaalbare) bedrijfshuisvesting. Dit is gerealiseerd in onder andere de sterker geprofileerde en nieuwe incubators en in doorgroeimogelijkheden (voor productiebedrijven) in het Foodmakersdistrict en andere moderne, gemengde werkleefmilieus. Om deze stedelijke milieus adequaat multimodaal te ontsluiten, worden knooppunten van hoogwaardig openbaar vervoer (HOV) gerealiseerd: snelfietsverbindingen, P&R-voorzieningen, busverbindingen en zo mogelijk een lightrailstation.

In de bestaande stad worden, op verdichtingslocaties, gemengde woon-werk-leisure locaties ontwikkeld met een hogere dichtheid en meer stedelijke uitstraling. Dit gebeurt in de Spoorzone, maar ook langs de ring en op verouderde bedrijfslocaties. Deze dichtstedelijke woonmilieus vormen een 'spannender' en betaalbaarder alternatief voor het Paleiskwartier. Het daar gerealiseerde woningaanbod bestaat grotendeels uit kleine, betaalbare units voor studenten en starters op de arbeidsmarkt. Voor jonge ondernemers is ook flexibel, kleinschaliger woningaanbod beschikbaar in de directe omgeving van hun bedrijf. Daarnaast biedt de stad in 2030 een aansprekend op jongeren gerichte vrijetijdsprogrammering.

Ambitie: een jongere leeftijdsopbouw van de ondernemerspopulatie dan de G40 gemiddeld

Duurzaam verbonden

De stad behoudt haar sterke functie als consumentenstad voor de regionale bevolking, dagjesmensen en verblijftoeristen, is een belangrijke dienstverlener voor het bedrijfsleven in omliggende stedelijke regio's en is een aantrekkelijke vestigingsplaats voor (groeierende) mkb-bedrijven, in het bijzonder die in de IT/data en in de foodsector. Dit is mogelijk doordat de gunstige ligging gepaard blijft gaan met een goede bereikbaarheid van en binnen de stad. Zo aantrekkelijk de stad is als woon-werklocatie in Nederland, zo vanzelfsprekend blijft de binnenstad de huiskamer van de Bosschenaren.

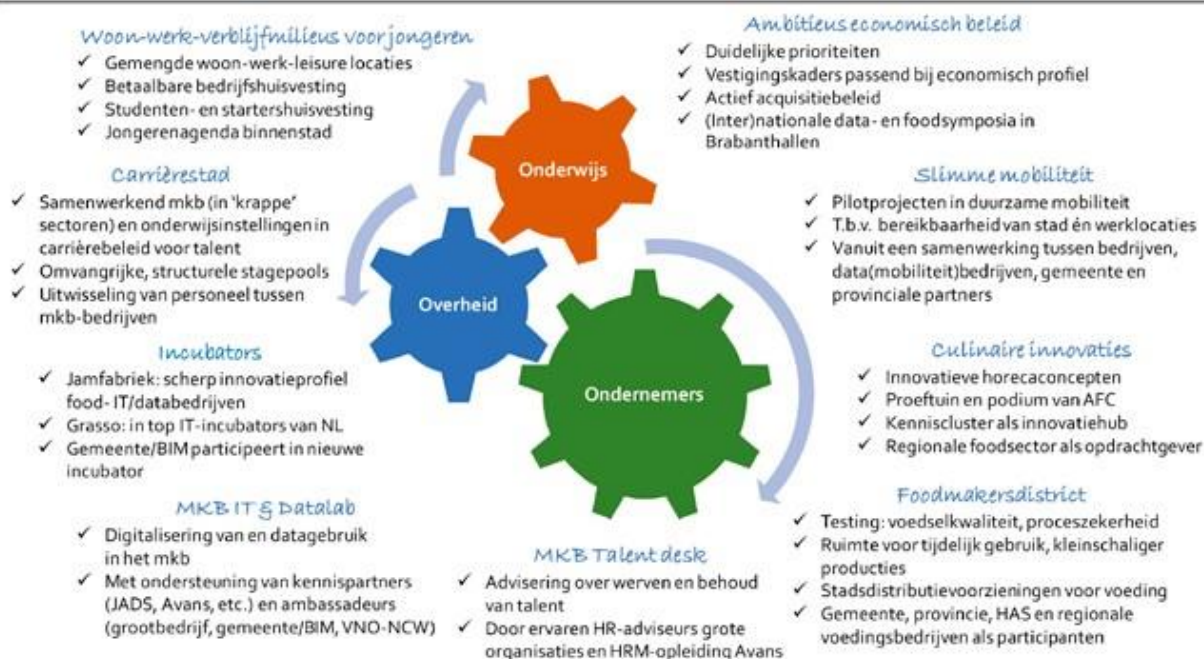
De nog sterker geworden centrumfunctie van 's-Hertogenbosch als bezoekstad, de woningbouw en de groei als zakenstad, hebben geleid tot een verdere toename van de mobiliteit van/naar en binnen de gemeente. Toch heeft 's-Hertogenbosch die groei goed kunnen opvangen. Het station heeft nog altijd een volwaardige status als frequent stopstation voor intercity's, de verkeersdruk op het stationsgebied en centrum is getemperd door de realisatie van een of meerdere knooppunten van hoogwaardig openbaar vervoer (HOV) buiten het centrum en er heeft een duidelijke verschuiving plaatsgevonden van het autogebruik naar ov en de fiets. Bovendien is het verkeer minder piekgevoelig geworden en wordt de vervoerscapaciteit optimaler benut, door invoering van diverse vormen van zogenoemd traffic management. 'Slimme mobiliteit', gebaseerd op datakennis en het gebruik van digitale regulatiesystemen. De realisatie van nieuwe woonwijken en de veroudering van de bevolking zijn aanleiding geweest om het lokale en regionale ov-systeem grondig aan te passen en flexibeler te maken.

Ook de interne bereikbaarheid van de gemeente is behoorlijk op orde. Daarvoor zijn wel maatregelen genomen en worden investeringen gedaan in de (elektrische) fietsbereikbaarheid en een flexibeler regionaal vervoerssysteem, met kleinere bussen en een 'vraaggestuurd' systeem van deelauto's en -fietsen/-steps. Dit is gebaseerd op inzichten die zijn verkregen uit digitaliserings- en gedragsexperimenten onder bewoners, (binnenstad-)bezoekers en personeel, waarbij de Bossche IT en datasector een belangrijke rol heeft gespeeld. Gemeenten, bedrijfsleven en grote instellingen in de regio hebben nauw samengewerkt in opvolgers van eerdere initiatieven als 'Spits mijden' en 'Beter benutten' om deze inzichten te verkrijgen.

Verder zet de stad in op het realiseren van een of meerdere HOV-knooppunten (met o.a. de omgeving oude Weener XL en de Stadionlaan als zoekgebieden), ofwel combinaties van lightrail, lokaal ov-aanbod, invalswegen met P&R-voorzieningen en een fietsenstalling.

Ambitie: een forse verschuiving van de auto naar andere vervoermiddelen door de Bossche bevolking, waardoor het energieverbruik door wegverkeer daalt naar het gemiddelde niveau van de G40.

Versterkingen in het Bossche ecosysteem

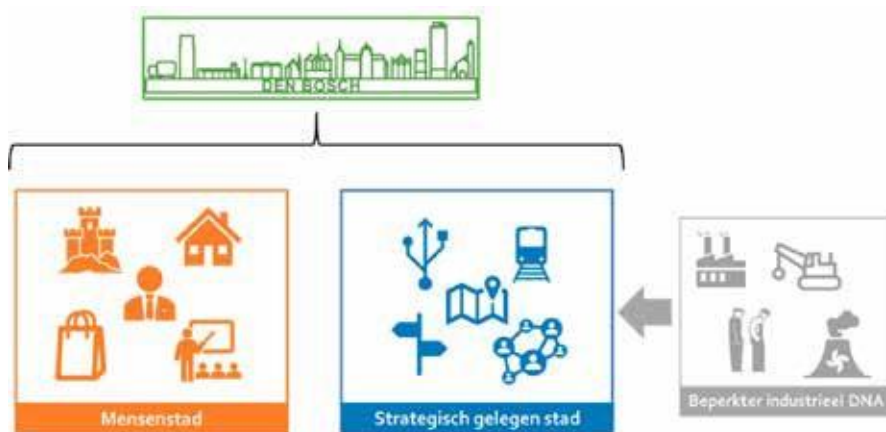

3. Basiskwaliteiten als fundament

Het in het vorige hoofdstuk geschetste toekomstbeeld van 's-Hertogenbosch zou niet tot stand kunnen komen zonder de basiskwaliteiten waarover de stad reeds beschikt. Deze vormen een belangrijk fundament voor de versterking en verduurzaming van de Bossche economie richting 2030. Voorliggend hoofdstuk schetst een beeld van de kwaliteiten waarop de stad de komende jaren kan voortborduren.

De uitgangspositie is gunstig...

“Nergens zijn ze zo trots op hun stad als in 's-Hertogenbosch, de ‘sympathiekste stad van het land”, kopte het Brabants Dagblad eind 2019. Maar ook buiten 's-Hertogenbosch wordt de stad gewaardeerd: van de middelgrote steden in ons land is 's-Hertogenbosch de stad met het sterkste toeristische imago.² Daarnaast scoort de stad doorgaans goed op de economische lijstjes. In 2019 noteerde 's-Hertogenbosch een derde plaats in het jaarlijkse onderzoek van Bureau Louter naar economische toplocaties in Nederland. De regio 's-Hertogenbosch scoorde een vierde plaats in de ranglijst van regio's.

De stad beschikt dan ook over diverse kwaliteiten die het tot een aantrekkelijke woon-, verblijf- en werkomgeving maakt. Het is een stad van de menselijke maat, waarbij het economisch fundament bestaat uit het lokaal gewortelde MKB en de sterke lokale netwerken. Het economisch profiel wordt van oudsher gedomineerd door dienstverlenende sectoren. In deze stad weten consumentensectoren zoals horeca, cultuur, retail, zorg en onderwijs goed te gedijen. Daarnaast profiteert de stad van haar ligging op de Kennisas tussen Brainport en Randstad, vormt de stad het kenniscluster binnen agrifoodtopregio Noordoost-Brabant en is de stad goed ontsloten over weg en spoor.³

Ook in sociaal opzicht is 's-Hertogenbosch een stad van de menselijke maat. De stad kampt verhoudingsgewijs in mindere mate met grootstedelijke problemen, zoals onveiligheid, armoede en eenzaamheid.⁴ Dat draagt zeker bij aan de Bossche trots, het aantrekkelijke leefklimaat en het positieve imago van de stad.

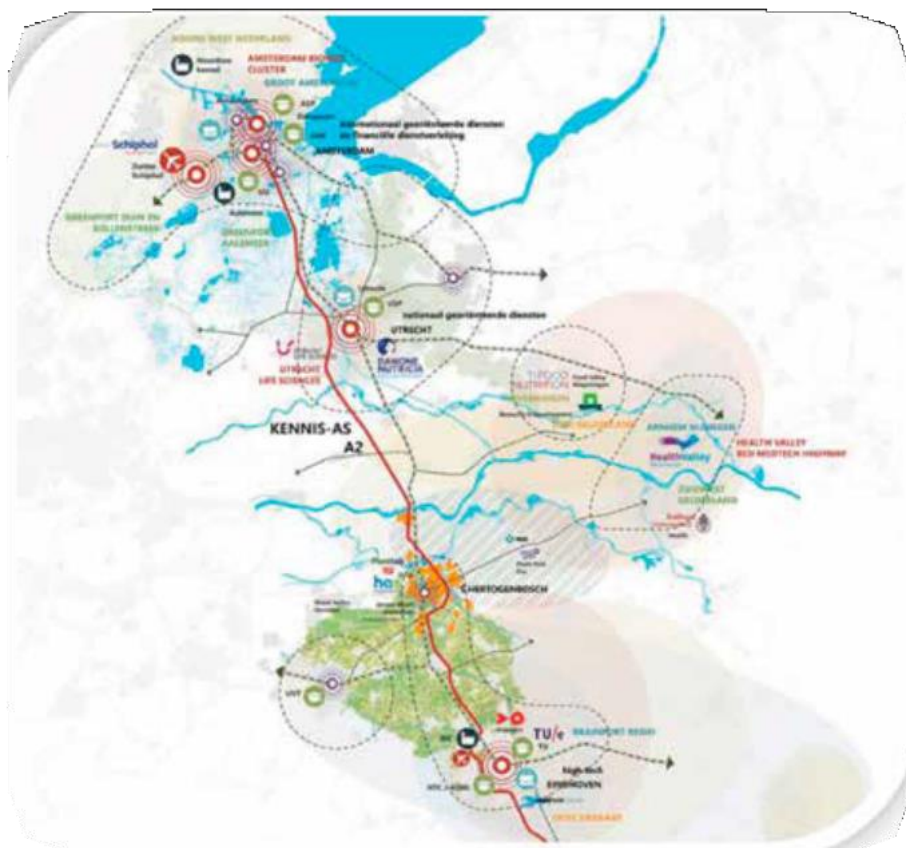
²Bron: LAGroup en NBTC-NIPO Research, 2018.

³Bron kaartbeeld: LAP Landscape Urban Design.

⁴Bron: CBS.

... maar er is ook alle reden om de handen uit de mouwen (blijven) te steken

Ondanks het aantrekkelijke leefklimaat en de kansen die dat de Bossche woonfunctie biedt, mag de woonfunctie in 's-Hertogenbosch niet gaan domineren.

De populariteit om in de stad te wonen neemt toe. Dat is ook voor 's-Hertogenbosch op zichzelf gunstig. Maar in veel steden verschuift de aandacht daardoor teveel uit naar het wonen ten koste van economie. In 's-Hertogenbosch is de aandacht voor de economie juist volop nodig. Zo is door de vergrijzing van de beroepsbevolking en de concurrentie met omliggende steden, het vasthouden en werven van jong talent van groot belang voor het bedrijfsleven. Op dit moment vertrekken veel jongeren uit 's-Hertogenbosch om elders te gaan studeren en kiest de meerderheid van de afstudeerders in 's-Hertogenbosch voor een werkgever elders. Qua populariteit lijkt de stad het als carrièrestad voor jongeren af te leggen tegen andere steden.⁵ Bovendien profileren omliggende grotere steden als Utrecht, Tilburg en Eindhoven en ontwikkelen zich overtuigender als moderne economische steden dan 's-Hertogenbosch; de stad moet voorkomen dat het door het gebrek aan keuzes als vestigingsplaats voor bedrijven en talent het onderspit delft. Maar ook andere trends als verduurzaming, digitalisering en bereikbaarheid brengen grote uitdagingen met zich mee. Uitdagingen die vragen om een verfrissende economische koers die de stad met ambitie en lef de komende tien jaar in leidt.

⁵ Bron: Bureon, 2018.

... en de kansen die Bossche economie biedt, duurzaam te verzilveren

Door goede samenwerking en het bundelen van krachten kan de stad de grotere trends en ontwikkelingen goed de baas. De stad heeft een relatief veerkrachtige economie, die het in staat stelt de arbeidsmarkt aan te passen aan de voortgaande flexibilisering en digitalisering. Bovendien kan de stad meer profiteren van de zich sterk ontwikkelende economische as Amsterdam-Utrecht-Eindhoven. De opgave is een groter deel van de passerende handel en zakelijk verkeer hier te laten landen, het talent dat in de groeisteden werkt hier deels op te vangen en vast te houden en het bedrijfsleven in Utrecht en Eindhoven meer te faciliteren met de Bossche zakelijke dienstverlening. Er is de afgelopen 10 jaar veel geïnvesteerd in de kennisinfrastructuur en in regionale samenwerking; hoog tijd om er (ondernemersbreed) de komende jaren de economische vruchten van te gaan plukken!

Daarnaast liggen er kansen om het positieve imago als consumentenstad uit te breiden naar een gunstig imago als stad van ondernemerschap en zaken doen. We hoeven niet te leuren, want mensen bezoeken de stad maar al te graag. Een gouden kans om aan alle bezoekers te laten zien dat 's-Hertogenbosch ook een aantrekkelijke stad is om te werken en als vestigingsplaats voor bedrijven veel te bieden heeft.

4. Economische positie en vooruitzichten

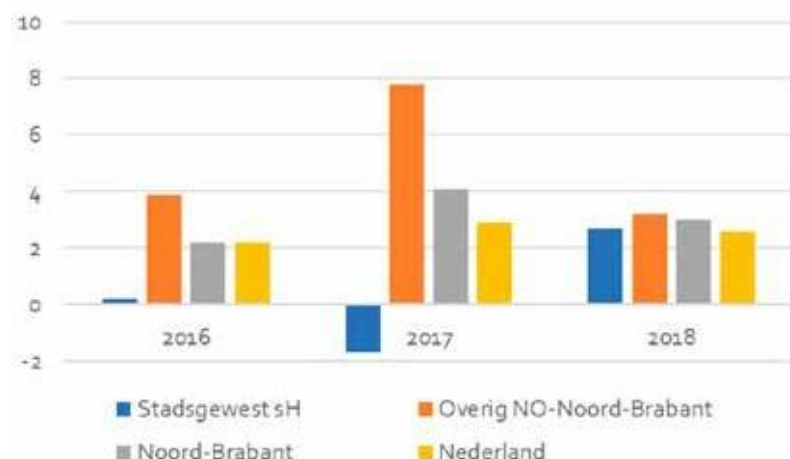
Het risico van de interessante uitgangspositie van 's-Hertogenbosch is dat de stad achterover gaat leunen. De urgentie voor ingrijpen of een koerswijziging lijkt beperkt. Maar de wereld om ons heen verandert snel. Diverse ontwikkelingen vragen om een modernisering van de Bossche economie. Dit wil niet zeggen dat het roer helemaal om moet. In voorliggende visie zetten wij in op aansluiting bij en versterking van de Bossche kernkwaliteiten (hoofdstuk 3) en bieden we tegelijkertijd een antwoord op de economische uitdagingen van de stad en verschillende trends en ontwikkelingen waarmee we de komende jaren te maken zullen krijgen (hoofdstuk 4). In voorliggend hoofdstuk schetsen wij een beeld van hoe 's-Hertogenbosch er anno 2020 voorstaat en wat de meest relevante trends en ontwikkelingen zijn die het toekomstperspectief van 's-Hertogenbosch tot 2030 mede zullen gaan bepalen. Deze ontwikkelingen vormen, samen met de geschetste basiskwaliteiten van de stad, de onderbouwing van de visie.

4.1 's-Hertogenbosch anno 2020

Economische ontwikkeling

De werkgelegenheid bij het Bossche bedrijfsleven is de afgelopen 10 jaar afgenomen. Sinds het dieptepunt in 2014 is er weer sprake van groei. In tegenstelling tot de Nederlandse economie en ontwikkeling in de G40-gemeenten, heeft 's-Hertogenbosch nog niet het banenniveau van 2008 bereikt. Verder is (ten opzichte van vergelijkbare gemeenten) de arbeidsparticipatie hoog en de werkloosheid en het aantal bijstandsuitkeringen laag.

Figuur 1: %-volumeverandering BBP .t.o.v. jaar eerder⁶

Hoewel de werkgelegenheidsontwikkeling lijkt aan te trekken, heeft het bruto binnenlands product⁷ van 's-Hertogenbosch zich de afgelopen jaren minder gunstig ontwikkeld dan de rest van Noordoost-Brabant en dan de provincie Noord-Brabant als geheel.

⁶ Bron: CBS.

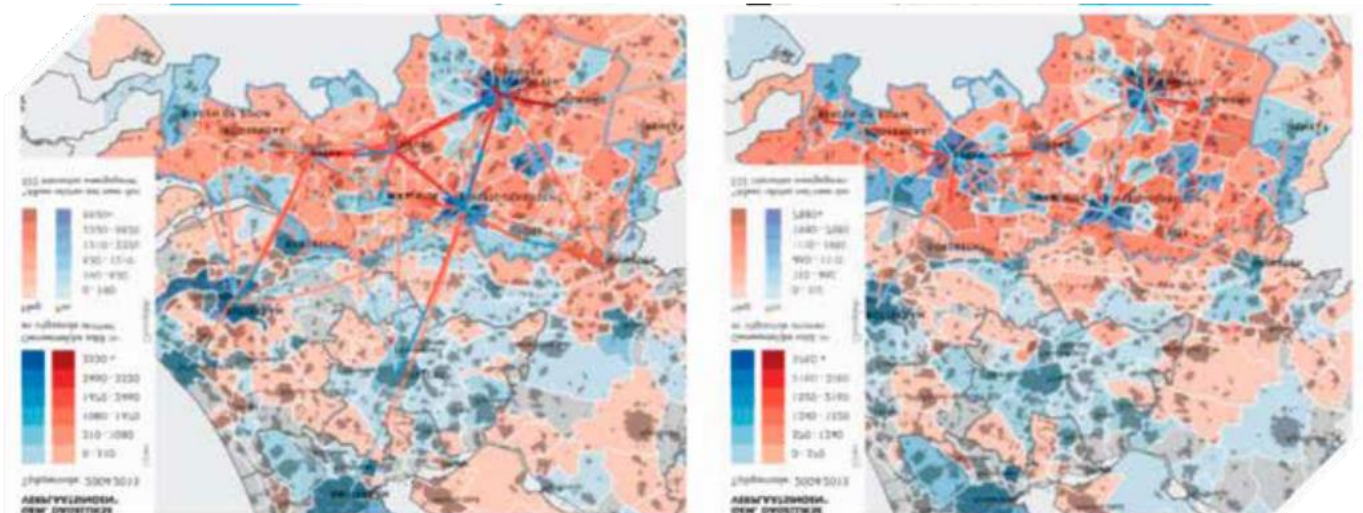
⁷ Het BBP is de som van de toegevoegde waarde tegen basisprijzen per bedrijfstak en het saldo van de product gebonden belasting en en subsidies.

Werkgelegenheidsfunctie

Per saldo heeft de stad een positieve werkgelegenheidsfunctie wat wil zeggen dat er meer banen zijn dan de omvang van de beroepsbevolking. Er wordt dus meer naar 's-Hertogenbosch gependeld dan eruit. Dit gebeurt vooral over de oostwestas door middelbaar- en lager opgeleid personeel. Daarnaast wordt er gependeld over de noordzuid kennisas: in de eerste plaats richting Eindhoven en in de tweede plaats richting Utrecht/Amsterdam. Daarbij gaat het vaker om hoger opgeleiden. De structuur van pendelnetwerken verschilt naar opleidingsniveau. Pendelstromen van midden-hoog opgeleide werkenden (havo, vwo, mbo) strekken zich vooral uit binnen regio's. Hoger opgeleide werkenden (hbo- en academisch niveau) pendelen gemiddeld over langere afstanden, vooral tussen grote(re) steden onderling. Binnen Noord-Brabant zijn de sterke posities van Eindhoven, 's-Hertogenbosch, en ook Veghel als centra voor hoogopgeleid werk opvallend. Vanuit Eindhoven en 's-Hertogenbosch pendelen overigens per saldo wel meer hoger opgeleiden naar Utrecht dan andersom. Anderzijds trekken beide Brabantse steden per saldo pendelaars uit de omliggende steden Tilburg en Nijmegen. De twee laatstgenoemde steden zijn universitaire centra met daarom een per saldo uitgaande pendel van kenniswerkers.

Figuur 2: Werkers met havo-vwo-mbo-opleiding

Werkers met hbo- of academische opleiding

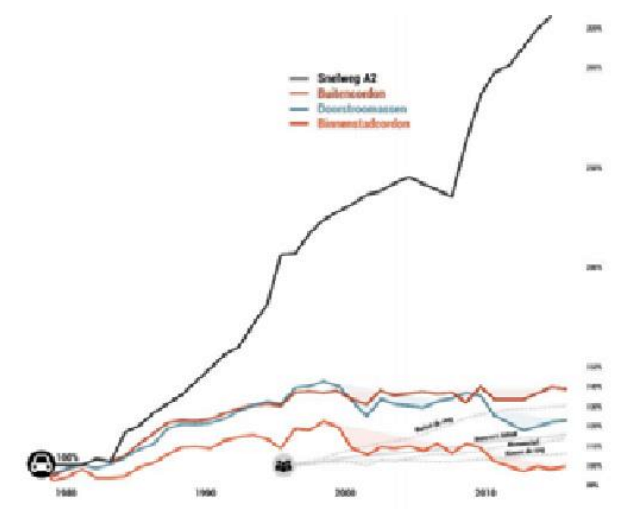
Bron: *Brabantse netwerken*, 2014.

Bereikbaarheid

De bereikbaarheidsstrategie van de gemeente 's-Hertogenbosch (maart 2019) laat zien dat het auto-verkeer in de stad sterk is gegroeid tussen 1980 en 2000. Sindsdien is sprake van een stabiele verkeersdruk. De verkeersontwikkeling op de snelwegen blijkt wezenlijk anders te zijn dan die in de stad. Deze constatering geldt vooral voor de drukte op de snelweg A2. Hier is het autoverkeer sterk gegroeid sinds 1980. Het rapport geeft aan dat er momenteel circa drie maal zoveel verkeer over de A2 (tellocatie Maasbrug) rijdt als in 1980. Ook op de A59 zijn de verkeersintensiteiten de laatste decennia toegenomen. Binnen de stad is het autoverkeer tot 2000 gegroeid maar sindsdien stabiel. De bereikbaarheidsstrategie geeft verder aan dat in de binnenstad, Spoorzone en de oude wijken daaromheen veel wordt gelopen, gefietst en van het OV gebruik wordt gemaakt. In de andere wijken - buiten de snelwegen - wordt binnen de wijk veel gefietst, maar naar bestemmingen buiten de wijk is de auto dominant.

Uit cijfers van het Fietsberaad over 2015-2017 blijkt het aandeel fietsverplaatsingen < 7,5 kilometer in 's-Hertogenbosch ook lager te liggen dan gemiddeld in de G40-gemeenten. En het energieverbruik als gevolg van wegverkeer ligt in 's-Hertogenbosch op een relatief hoog niveau.⁸

Figuur3: Autoverkeer tussen 1980 en 2016

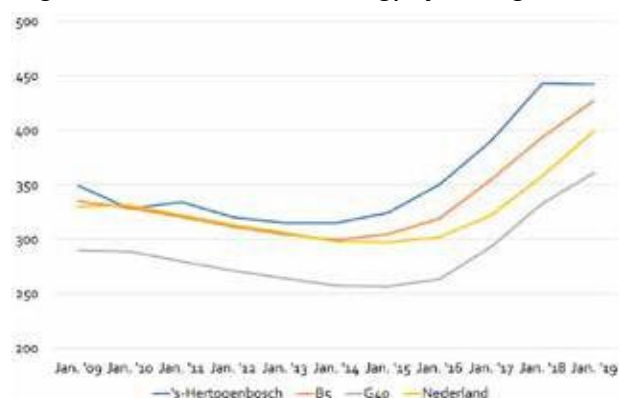
Demografie

Anno 2019 telde 's-Hertogenbosch ruim 154.000 inwoners. De gemeente telt relatief weinig jongeren (onder de 35 jaar) en relatief weinig 65-plussers. Deze laatste groep zal tot 2030 met ongeveer 30% gaan toenemen, terwijl ondertussen het productieve deel van de bevolking gestaag afneemt (met circa 2% tot 2030). Deze ontwikkeling zal een grotere druk leggen op het actieve en productieve deel van de bevolking, zowel in economische zin (de arbeidsmarkt) als in sociaal opzicht. Voor wat betreft dat laatste ligt er een goede basis in 's-Hertogenbosch: de sociale cohesie is er groot. Het ons-kent-ons en het zorgen voor elkaar, is de Bossche bevolking niet vreemd.

Woningmarkt

De Bossche woningmarkt typeert zich door het hoge prijsniveau. De gemiddelde vraagprijs van een woning in 's-Hertogenbosch ligt sinds jaar en dag op een hoger niveau dan gemiddeld in de Brabantse steden of steden van gelijke omvang in ons land. De afgelopen jaren is dit verschil alleen maar toegenomen. Ook het opleidingsniveau en het gemiddeld huishoudinkomen ligt in 's-Hertogenbosch op een relatief hoog niveau. Vanuit het oogpunt van consumentenbestedingen biedt de huidige bevolkingssamenstelling draagvlak voor de voorzieningen in de stad. Met het oog op een toekomstbestendige economie en krappere arbeidsmarkt is het van belang 's-Hertogenbosch toegankelijker te maken voor andere (jongere) doelgroepen.

Figuur 4: Gemiddelde vraagprijs aangeboden woningen⁹

Daarbij komt dat maar liefst de helft van de thuiswonende jongeren uit 's-Hertogenbosch graag wil verhuizen (plus nog eens 18 procent misschien). De meeste starters willen het liefst in de eigen gemeente blijven en zoeken vooral in de huursector.¹⁰

⁸ Bron: RSW, 2017.

⁹ Bron: Huizenzoeker.

¹⁰ Bron: Woonwensenonderzoek gemeente 's-Hertogenbosch, 2019.

Binnenstad

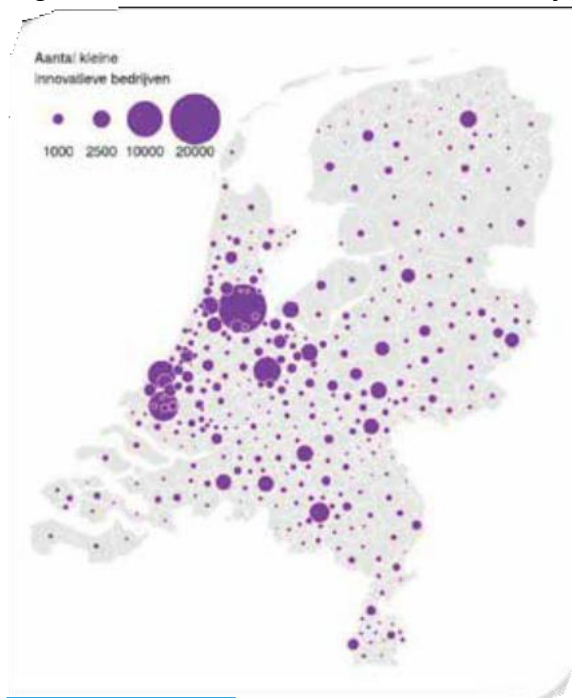
De historische binnenstad vormt een belangrijke USP én een belangrijke economische motor voor de stad. In een onderzoek naar economisch functioneren van 81 Nederlandse binnensteden (Louter, 2018) scoort de Bossche binnenstad op alle punten sterk bovengemiddeld, met uitschieters naar boven als het gaat om de kwaliteit en omvang van de kantoorfunctie van de binnenstad (2e plaats), de woonaantrekkelijkheid (8e plaats) en de kwaliteit en omvang van vrije tijd- & culturele voorzieningen (8e plaats). Voor het niveau van de winkelfunctie scoort de Bossche binnenstad een 22e plaats. Maar er zijn ook aandachtspunten. Zo heeft de Bossche binnenstad de afgelopen jaren te maken gehad met toenemende winkelleegstand en zijn er weinig vernieuwende horeconconcepten te vinden (in tegenstelling tot de meeste andere binnensteden).

Een veelgehoord signaal is dat de binnenstad vooral ouderen zou aantrekken, terwijl het jongeren en levendigheid in de avonduren ontbeert. Harde feiten hierover ontbreken; onderzoek over het functioneren en de profilering van de binnenstad lijkt beperkt beschikbaar. Wel blijkt uit de Binnenstads-barometer van Platform Binnenstadsmanagement dat 's-Hertogenbosch de afgelopen jaren heeft ingeleverd op veerkracht en identiteit. Alle reden om de (authentieke) kracht van de Bossche binnenstad niet als een vanzelfsprekendheid te beschouwen, maar als iets waar blijvend in geïnvesteerd en geïnnoveerd moet worden.

Onderwijs en jong ondernemerschap

's-Hertogenbosch beschikt met Avans, de HAS en het KWI college over een uitgebreide hbo- en mbo- kennisinfrastructuur gevestigd aan de Onderwijsboulevard. JADS (Jheronimus Academy of Data Science) biedt een universitaire opleiding waar datawetenschappers met een praktische insteek worden opgeleid (gericht op technologie en ondernemerschap). De stad biedt hiermee een interessante opstap voor jong talent. Desondanks is 's-Hertogenbosch geen studentenstad en staat het niet op de kaart als broedplaats voor jong ondernemerschap.

Figuur 5: Aantal kleine innovatieve bedrijven per gemeente¹¹

¹¹ Bron: CBS.

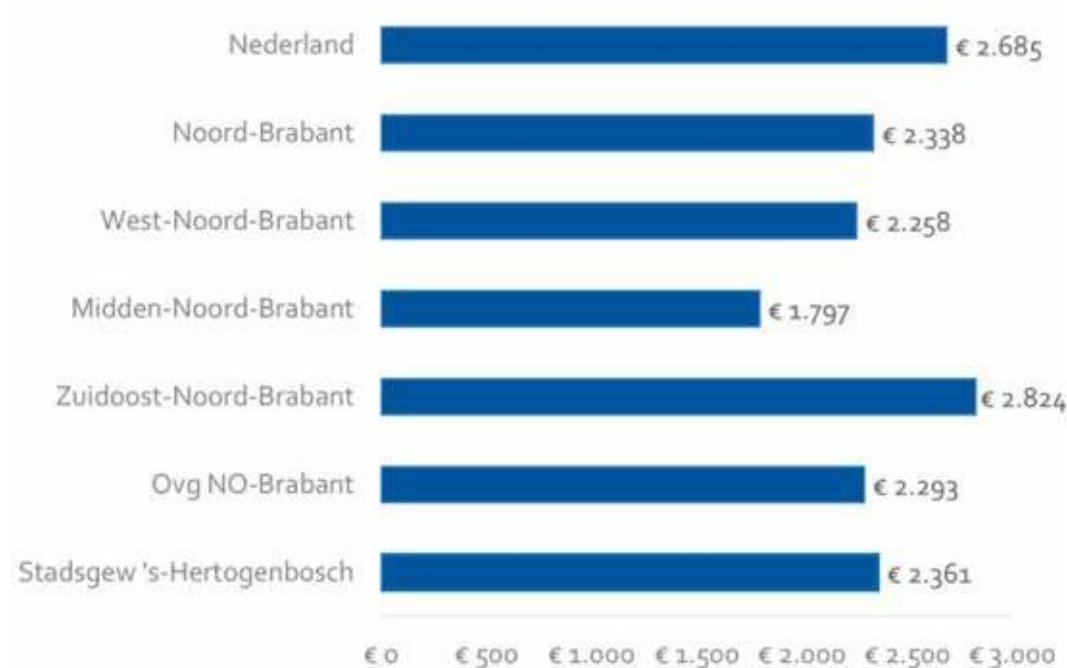
Weinig studenten kiezen ervoor om tijdens hun studie in de stad te gaan wonen. Dit kan te maken hebben met het beperkte aanbod van studenthuisvesting, de hoge kosten daarvan en/of het gebrek aan sfeer en faciliteiten voor deze doelgroep. Onderzoek of cijfers over hoe studenten en jongeren het leefklimaat in 's-Hertogenbosch ervaren zijn ons niet bekend.

Voor jonge ondernemers is er een aantal broedplaatsen zoals de Grasso (ICT) de Jamfabriek (agrifood) en De Gruyterfabriek (creatieve sector). De focus op de jonge, ondernemende doelgroep die met deze locaties wordt aangesproken, vertaalt zich echter niet in het woon- en verblijfklimaat van de stad waarmee vooral een wat oudere welvarende doelgroep lijkt te worden aangesproken. Deze discrepantie staat verjonging, modernisering en heldere profilering van de stad in de weg.

ICT en data

De ICT vormt een belangrijke bedrijfstak in 's-Hertogenbosch waarmee sinds enkele jaren fors wordt ingezet op 's-Hertogenbosch als datastad. Het in 2018 opgerichte Platform Driven By Data helpt ondernemers in de regio structureel met groeien door de slimme inzet van data. En binnen JADS worden de datawetenschappers van de toekomst opgeleid. De gemeente 's-Hertogenbosch wil data inzetten voor een beter leven van inwoners, bezoekers en ondernemers. In 2019 heeft (op initiatief van JADS, de provincie Noord-Brabant en de Gemeente 's-Hertogenbosch) voor de tweede keer de Den Bosch Data Week plaatsgevonden.

Figuur 6: Overheidsinvesteringen in computerprogrammatuur en databanken per inwoner (2015-2016)¹²

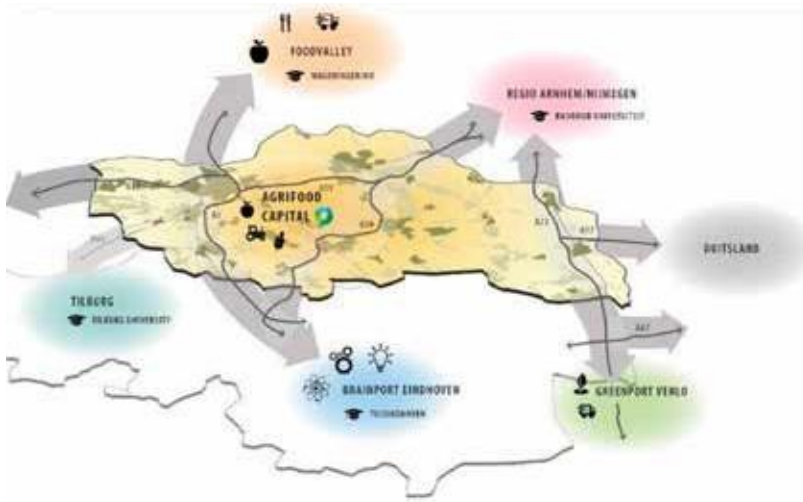

Met de inzet op big data is 's-Hertogenbosch echter niet uniek. Dataficering is een mondiale trend. De uitdaging is om de wetenschap (JADS) en de ICT-kennis bij het bedrijfsleven te verbinden met het Bossche DNA en zodoende de pijlers onder de kracht van 's-Hertogenbosch (denk aan de binnenstad, het onderwijs en de kennisfunctie van 's-Hertogenbosch binnen AgriFood Capital) te laden en te moderniseren.

¹² Bron: CBS.

Agrifood Capital

De missie van AgriFood Capital is om van Noordoost-Brabant de topregio in agrifood te maken. Binnen AgriFood Capital werken overheden, kennisinstellingen en bedrijfsleven samen aan een gezonde toekomst van de regio. Tot nu toe verloopt de regionale samenwerking binnen AgriFood Capital in Noordoost-Brabant echter stroef en het samenspel tussen de organisatie, de overheid, het onderwijs en ondernemers in deze regio is beperkt.¹³ Ook de specifieke positie van 's-Hertogenbosch binnen AgriFood Capital lijkt vooralsnog niet nader omschreven. Wel zijn er diverse initiatieven in de stad die een beeld geven van de rol die 's-Hertogenbosch binnen AgriFood Capital kan vervullen. Denk daarbij aan:

- Jamfabriek: De Jamfabriek is dé plek voor innovatie, samenwerkingen en ondersteuning op het gebied van food. Het biedt een mix aan start-ups, scale-ups en adult/corporate ondernemingen in de sector food en food-gerelateerd.
- Agri & Food Plaza: Agri & Food Plaza is dé netwerkllocatie voor innovatieve organisaties in de Agri en Food sector in 's-Hertogenbosch. Organisaties uit deze sectoren werken hier aan innovaties, netwerken en samenwerkingen die bijdragen aan de versterking van de agri en food sector.
- Agri Food Health Innovation Centre: Dé ontmoetingsplaats voor (startende) Life Sciences bedrijven. Agri Food Health Innovation Centre ontzorgt, ondersteunt, stimuleert & participeert in nieuwe ontwikkelingen.
- Datalab AgriFood: Het datalab is een nieuwe faciliteit voortgekomen uit de Grow Campus in 's-Hertogenbosch. In het lab gaan de aangesloten kennisinstellingen gezamenlijk een doorlopende leerlijn (mbo- hbo-wo) ontwikkelen met innovatieve onderwijsvormen.

Momenteel wordt door AgriFood Capital gewerkt aan een Strategische Visie voor de jaren 2020-2028. Bovendien heeft AgriFood Capital via een Regiodeal steun toegezegd gekregen van het Rijk om de noodzakelijke transitie in de regio waar te kunnen maken. De beoogde transitie moet zorgen voor een gezonde en aantrekkelijke leefomgeving en perspectief bieden op werk voor de mensen in Noordoost-Brabant. De partners van het ingediende voorstel zijn de provincie Noord-Brabant en de ondernemers, overheden en kennisinstellingen in de Stichting AgriFood Capital, Stichting OndernemersLift+ en Noordoost Brabant Werkt.

¹³ Bron: Rekenkameronderzoek 'AgriFood Capital in beweging' van de rekenkamercommissies van de gemeenten Boxtel, Meierijstad en Bernheze (2019).

Ruimtelijke context

Uit de ruimtelijke structuurvisie van de gemeente 's-Hertogenbosch (2014) blijkt dat er in de stad een tekort aan hoogwaardige terreinen is: terreinen waar juist 's-Hertogenbosch als centrumstad een gunstig vestigingsklimaat te bieden heeft ten aanzien van bereikbaarheid (snelwegen, spoor), aanbod van arbeidskrachten en een goede woonomgeving. De gemeente geeft aan dat op te (her) ontwikkelen bedrijventerreinen flexibel gesegmenteerd dient te worden. Daarnaast is de aandacht voor de bestaande woningvoorraad een belangrijke opgave. Maar ook aanvulling van de bestaande voorraad blijft noodzakelijk als gevolg van bevolkingsgroei, gezinsverdunning en veranderende behoeften. De gemeente geeft aan dat na de afronding van de laatste grote stadsuitbreiding De Groote Wielen, dergelijke grote woonwijken niet meer worden ontwikkeld en slechts een enkele nieuwe woningbouwlocatie van beperkte omvang wordt ontwikkeld. Het zoeken van nieuwe locaties zal steeds nadrukkelijker op het schaalniveau van de regio worden bekeken. De Bossche woningmarkt bestrijkt een gebied dat zich uitstrekt van Boxtel in het zuiden, Nuland in het oosten, Hedel in het noorden en Vlijmen in het westen.

Figuur 7: Bedrijven en kantoorlocaties

Bron: *Tussen Stad en Stroom. Gemeente 's-Hertogenbosch, 2014.*

4.2 Relevante trends en ontwikkelingen

Behalve lokale en regionale omstandigheden wordt het perspectief van de stad mede bepaald door autonome trends en ontwikkelingen. De vraag is welke trends het meest relevant zijn voor 's-Hertogenbosch. Dat wil zeggen: op welke trends zal de stad in elk geval moeten anticiperen om een sterke, duurzame economie te realiseren. Tijdens het visietraject is daarom aan de stakeholders een longlist van nationale en mondiale trends en ontwikkelingen voorgelegd. Betrokkenen hebben vanuit deze longlist de volgende zes trends geselecteerd die naar hun verwachting de meeste impact zullen hebben op de Bossche economie:

1. Minder actieven, meer afhankelijk

Een van de belangrijkste trends in de demografie van Nederland is de voortgaande vergrijzing. Hoewel de vergrijzing zich in eerste instantie vooral voordeed in landelijke gebieden, krijgen de steden de komende jaren ook te maken met een vergrijzende bevolking. Door de nieuwbouw in de grote steden in het recente verleden bleven nieuwe, jonge gezinnen voor de stad behouden en werd de uitstroom beperkt. De gezinnen die in de steden zijn blijven wonen, worden echter ook ouder. Dit leidt tot een daling van de potentiële beroepsbevolking. Daarnaast heeft vergrijzing (en het toenemend aantal 1-persoonshuishoudens) consequenties voor de woningmarkt komen in een vergrijzende samenleving (met een grotere zorgvraag en welzijnsbehoefte) minder 'handen aan het bed' beschikbaar.

2. Digitalisering

Steeds meer informatie wordt geregistreerd en uitgewisseld via digitale kanalen. Het digitale kanaal speelt een steeds grotere rol in de interactie tussen inwoners, ondernemers en overheden. Het internetverkeer groeit al jaren explosief en die ontwikkeling zet alleen maar verder door. Digitalisering kan een grote bijdrage leveren aan de productiviteit, werkgelegenheid en het maatschappelijk welzijn. Middelen zijn efficiënter in te zetten, transacties gaan sneller en producten en diensten sluiten beter aan bij wat mensen willen en nodig hebben. Tegelijkertijd kan digitalisering leiden tot banenverlies, individualisering en nieuwe kwetsbaarheden (zoals informatieveiligheid en cybercriminaliteit).¹⁴

¹⁴ Bron: VNG.

3. Besparing en verduurzaming van energie

Nederland werkt aan duurzame, betrouwbare en beschikbare energie die voor iedereen betaalbaar is. De Rijksoverheid wil dat in 2020 14% van alle gebruikte energie in Nederland uit duurzame bronnen komt en in 2030 is dat minimaal 27%. In 2050 moet de energievoorziening bijna helemaal duurzaam zijn. Een overgang naar een duurzame energievoorziening is van groot belang, met name vanwege het tegengaan van klimaatverandering.

Behalve onze energievoorziening legt de landbouw een grote ecologische druk op onze aarde. De productie van voedsel zorgt voor 20 tot 35% van de uitstoot van broeikasgassen. Voor de productie is bovendien een groot deel van het beschikbare land en water nodig. De veeteelt is wereldwijd verantwoordelijk voor ongeveer 14,5% van de broeikasgasemissies, 38% van het landgebruik door mensen en 70 tot 80% van het agrarische watergebruik. Door bewust te kiezen wat we eten kunnen we de klimaatbelasting met de helft omlaag brengen.¹⁵

4. Belang ecosystemen

Organisaties maken steeds vaker deel uit van netwerken en flexibele samenwerkingsverbanden waarbij samenwerken en concurreren hand in hand gaan. Hierbij worden steeds vaker 'platformen' ingezet om partijen in deze netwerken met elkaar te verbinden. Door de economie te zien als een levend netwerk van actoren en factoren, kan beter in kaart worden gebracht hoe dat netwerk functioneert en wat ervoor nodig is om het nog beter te laten functioneren: vormen van samenwerking waarin gezocht wordt naar een dynamisch evenwicht tussen het eigen belang (van bijvoorbeeld stad of organisatie) en het gemeenschappelijk belang (van bijvoorbeeld regio, wereld of maatschappij).

5. Duurzame mobiliteit en traffic management

Het huidige kabinet wil de uitstoot van CO₂ door Nederland in 2030 beperken met 49% ten opzichte van de uitstoot in 1990. De EU-doelstellingen voor 2030 zijn een vermindering van de CO₂-uitstoot met ten minste 40%. Om, uitgaande van deze doelstellingen, onze mobiliteit ook in de toekomst te garanderen, moet Nederland het bestaande mobiliteitssysteem fundamenteel veranderen. We moeten op zoek naar een duurzame mobiliteit die veilig, comfortabel en minder belastend is voor het milieu. De overheid zet in op stimuleringsmaatregelen voor de fiets, elektrificering, het gebruik van duurzame brandstoffen voor het personen- en vrachtvervoer (zowel over de weg als over het water), de aanleg van een duurzame infrastructuur, de ontwikkeling van slimme systemen om ander reisgedrag en het gebruik van andere vervoersmiddelen te faciliteren en stimuleren.

6. Flexibilisering in werk-levensbalans en organisatievormen

Werknemers voelen zich steeds minder verbonden met de organisatie waarvoor ze werken. Het traditionele model werkgever-werknemer bestaat niet meer. Organisaties worden steeds meer een soort marktplaats van vraag en aanbod van talent. Nieuwe generaties medewerkers stellen dan ook andere eisen aan hun werkplek: ze willen altijd en overal kunnen werken. Werken op afstand zien ze als een recht en ze prefereren toegang boven eigendom. Nieuwe technologieën maken dit mogelijk. Bovendien zullen organisaties sneller en pro-actiever moeten reageren op steeds sneller veranderende omstandigheden die een steeds grotere impact zullen hebben.

¹⁵ Bron: Voedingscentrum.

Colofon

Titel

's-Hertogenbosch 2030 - Gastvrije stad - ondernemend verbonden door data en voeding

In opdracht van

VNO-NCW 's-Hertogenbosch

Auteurs

Anouk Smeltink – AnalyZus
Sergej Bulterman – Bureon

Datum

Juni 2020

